

З. І. Кобеля,

*к. е. н., доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0002-5135-4402*

С. І. Тодорюк,

*к. е. н., асистент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-4399-5952*

К. М. Сторцун,

*бакалавр кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-2813-5313*

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.132

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Z. Kobelia,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business
and Human Resource management, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University.*

S. Todoruk,

*PhD in Economics, Assistant of the Department of Business
and Human Resource management, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University*

K. Stortsun,

*Bachelor of the Department of Business and Human Resource management,
Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University*

LABOR MIGRATION AT THE PRESENT STAGE OF MARKET TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN ECONOMY

У статті досліджено сучасні етапи трудової міграції в ринковій трансформації економіки України, обґрунтовано напрями удосконалення державного регулювання трудових міграційних процесів, теоретично опрацьовано дослідження процесу зовнішньої та внутрішньої трудової міграції населення України та вплив на трансформацію ринку праці й оцінку цього впливу, вплив трудової міграції відповідно до сучасних вимог міжнародного та вітчизняного ринку праці. Визначено ключові фактори розвитку міграційних потоків у сфері сучасного ринку праці та здійснено оцінку впливу внутрішньої та зовнішньої трудової міграції населення України на трансформацію ринку праці.

Проаналізовано результативність інституційних засад регулювання зовнішньої трудової міграції населення України у середовищі трансформації ринку праці, досліджено пропозиції щодо удосконалення організаційної структури державних установ у сфері налаштування внутрішньої та зовнішньої трудової міграції та продумані основи інституційних та соціально-економічних шляхів встановлення активної політики міграції в Україні.

Метою статті є комплексне дослідження основних трудових потоків з детальним вивченням їх спрямування як у середині країни, так і поза її межами та запропонованому механізму їх сповільнення.

Практична цінність результатів статті визначається обґрунтованими пропозиціями щодо сповільнення зовнішньої та внутрішньої трудової міграції.

Нині Україна досі залишається однією із країн, яка є найбільшим постачальником робочої сили за кордон. Дослідження перебігу трудових міграцій в Україні демонстрували, що закономірностями розвитку на сьогоднішньому етапі є: формування в структурі робітничої сили України численної групи осіб, для яких трудова міграція є провідним видом зайнятості. Сповільнення міграційних трудових потоків можливо при використанні соціально-економічних механізмів. Але, на жаль, державна міграційна політика України не відповідає кризовій ситуації в країні.

Виявлено, що зовнішня трудова міграція здійснює вплив на суспільство, який негативно зазначається на демографічному становищі, ринку праці, розвитку економіки та соціальної галузі, призводить до втрати активної та високоосвіченої частини населення у репродуктивному та трудовому віці. З іншої точки зору, в умовах соціально-економічного загострення трудової еміграції чинить позитивний вплив на вітчизняний ринок праці. Адаже еміграційні процеси безпосередньо позитивно впливає тому, що здійснюється зниження тиску на ринок праці та зменшення напруги в суспільстві через нестачу робочих місць.

У таких умовах необхідно звернути увагу на удосконалення чинного законодавства, впровадження ефективної системи моніторингу мігрантів та усунення наявних причин і наслідків трудової міграції.

The modern stages of labor migration in the market transformation of the economy of Ukraine was investigated. The directions of improving the state regulation of labor migration processes was substantiated. The research of the process of external and internal labor migration of the population of Ukraine and the impact on the transformation of the labor market and the assessment of this impact, the impact of labor migration in accordance with modern requirements of the International and domestic labor market are theoretically processed. The key factors of development of migration flows in the sphere of the modern labor market are identified and the impact of internal and external labor migration of the population of Ukraine on the transformation of the labor market is assessed.

The effectiveness of the institutional framework for regulating external labor migration of the population of Ukraine in the environment of labor market transformation is analyzed, proposals for improving the organizational structure of state institutions in the field of setting up internal and external labor migration are studied, and the foundations of institutional and socio-economic ways to establish an active migration policy in Ukraine are thought out.

This article consists in a comprehensive study of the main labor flows with a detailed study of its direction both inside and outside the country and the proposed mechanism for slowing it down.

The practical value of the article's results is determined by reasonable proposals to slow down external and internal labor migration.

At the moment, Ukraine is still one of the countries that is the largest supplier of labor abroad. Studies of the course of Labor migrations in Ukraine have shown that the patterns of development at the current stage are: the formation of a large group of people in the structure of the labor force of Ukraine, for whom labor migration is the leading type of employment. Slowing down of migration labor flows is possible with the use of socio-economic mechanisms. But, unfortunately, the state migration policy of Ukraine does not correspond to the crisis situation in the country.

It is revealed that external labor migration has an impact on society, which negatively affects the demographic situation, labor market, economic development and social sector, leads to the loss of an active and highly educated part of the population in reproductive and working age. From another point of view, in the context of socio-economic aggravation of Labor emigration, it has a positive impact on the domestic labor market. After all, emigration processes directly have a positive impact because there is a reduction in pressure on the labor market and a reduction in tension in society due to a lack of jobs.

In such circumstances, it is necessary to pay attention to improving the current legislation, introducing an effective system for monitoring migrants and eliminating the existing causes and consequences of labor migration.

Ключові слова: міграція, еміграція, імміграція, країна-донор, країна-реципієнт, трудова міграція, зовнішня трудова міграція, внутрішня трудова міграція, міграційні процеси, легальна трудова міграція, нелегальна трудова міграція.

Key words: migration, emigration, immigration, donor country, recipient country, labor migration, external labor migration, internal labor migration, migration processes, legal labor migration, illegal labor migration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трудові міграційні проблеми в Україні з кожним роком набувають все більшої актуальності, оскільки вони значно впливають на економічно-соціальний та демографічний розвиток країни. Україна є однією із головних країн по втраті робочої сили, яка переходить до європейських та інших держав. Ці та інші проблеми окреслюють актуальність теми цього дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми трудової міграції висвітлюються у багатьох працях українських науковців таких: Е. Лібанової, А. Гайдуцького, З. Смутчак, Є. Кияна, С. Чеховича, Т. Камінської, С. Макухи та ін. Ці вчені досліджують питання про напрямки трудової міграції, умови праці в країні

та за кордоном та ін. На нашу думку, різноманітність існуючих напрямів, стосовно трудової міграції потрібно постійно розглядати, поновлювати та доповнювати з урахування всіх сучасних тенденцій.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою цієї публікації є виокремлення чинників, які впливають на трудову міграцію в сучасних умовах розвитку ринкової трансформації економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливе значення для України мають внутрішні міграції населення, тобто міграції, які відбуваються між її регіонами, областями, населеними пунктами за схе-

Таблиця 1. Динаміка міграційного руху населення у сільській та міській місцевості за 2017–2019 рр.

Види населення	Міське населення, осіб			Сільське населення, осіб			Усього, осіб		
	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст скорочення	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст скорочення	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст скорочення
2017 рік	162 740	170 780	-8 040	94 068	75 408	18 660	256 808	246 188	10 620
2018 рік	306 759	302 678	4 081	135 528	127 612	7 916	442 287	430 290	11 997
2019 рік	430 920	401 589	29 331	198 356	209 098	-10 742	629 276	610 687	18 589

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [1].

мою: місто — місто, село — місто, місто — село, село — село і т. ін.

У таблиці 1 розглядається більш детальну характеристику динаміки міграційного руху населення у сільській та міській місцевості у тис. осіб України на 2017–2019 роки.

Отже, потрібно наголосити, що динаміка міграційного руху з кожним роком збільшується, як і в міській місцевості, так і в сільських поселеннях. Також ми спостерігаємо таку тенденцію, що в місто прибуває більша кількість людей ніж село. Як показують дані Державної служби статистики України, протягом трьох останніх років міграційний процес в місті за кількістю прибулих значно збільшився та міграційний процес у місті за кількістю вибулих також значно зріс. Тобто, міграційний процес у 2019 році набагато зріс і становить 29331 осіб. З міграційним процесом в сільській місцевості все навпаки, міграційний приріст у 2017 році збільшувався на 18660 осіб, а в 2019 році зменшився на 10742 осіб.

Згідно зі статистичними спостереженнями сайту Українська правда на період 2019 р. Україна посідає восьме місце за внутрішнім переміщенням особи у світі (табл. 2).

Протягом 2017–2019 років в Україні набули широкого розповсюдження міграційні процеси. Населення різних регіонів неоднаковою мірою залучена в процес міграції.

Загалом кількість внутрішня трудова міграція по регіонах України станом на січень-вересень 2020 року складає 312836 осіб прибулих та 305895 осіб вибулих.

Отож внутрішня трудова міграція як явище в країні доволі спірне і не остаточне. Заходи, спрямовані на вирішення проблеми зайнятості переселенців, як основної умови їх інтеграції та забезпечення життя на новому місці, повинні бути негайними, але обміркованими. Успішне вирішення проблеми зайнятості ВПО приведе до зменшення соціальної напруги між мігрантами та приймаючими громадами, а також до подальшої стабілізації економічної та соціальної ситуації в Україні.

Аналізуючи показники прибуття та вибуття за період 2013–2019 років (у млн осіб), можна зробити висновки про покращення ситуації у країні.

Тобто у 2016 р. спостерігається різке зменшення кількості іммігрантів до країни, а в період з 2017 по 2019 рр. цей показник збільшився порівняно з попереднім роком, що обумовлено покращенням соціально-економічної та політичної ситуації в країні (див. табл. 3).

Оскільки масштаби трудової міграції кожного року змінюються, то змінюються і чисельність, регіональне розміщення, структура та динаміка населення України. Найбільше наших співвітчизників очікувано працевлаштувалося у Польщі. Дещо менше у Чехії та Італії (див. табл. 4).

За даними соціопитування Інституту соціології НАН України, найбільший досвід роботи за кордоном мають жителі західних областей — 36,8%.

Слід зазначити, що результати дослідження необхідно сприймати, враховуючи певну похибку, адже неможливо було опитати та оцінити обсяги трудової еміграції людей, які виїхали з країни разом із родинами.

Таблиця 2. Країни світу з найбільшою кількістю внутрішньо переселених осіб за 2019 рік

№	Країни	Населення країни млн	Кількість ВПО	Кількість у % ВВП від загальної кількості населення країни
1	Сирія	22,85	6600000	28,9
2	Колумбія	47,12	6270436	13,3
3	Ірак	33,42	3290310	9,8
4	Судан	37,96	3182286	8,4
5	Ємен	37,96	2509068	6,6
6	Нігерія	173,6	2095812	1,2
7	Південний Судан	11,3	1696962	15,0
8	Україна	42,6	4678587	11,0

Джерело: побудовано автором за даними Української правди [5].

Таблиця 3. Кількість міжнародних мігрантів до (з) України у 2013–2019 рр.

Кількість мігрантів	Роки						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Прибуло	54100	42698	30659	14331	28360	39307	45011
Вибуло	22187	21599	21409	6465	20234	24252	26789

Джерело: побудована за даними Державної служби статистики України [1].

Таблиця 4. Основні напрями трудової міграції з України

Країна	Число трудових мігрантів, тис. осіб	Частка в загальному числі мігрантів, %
Всього	1 181,60	100
ЄС, у тому числі	602,5	51
Польща	168,4	14,3
Італія	156	13,2
Чехія	153	12,9
Іспанія	52,6	4,5
Німеччина	27,8	2,4
Угорщина	23	1,9
Португалія	21,7	1,8
Російська Федерація	511	43,2
Білорусь	21,5	1,8
Інші	46,6	4

Джерело: побудовано за даними [2, с. 36].

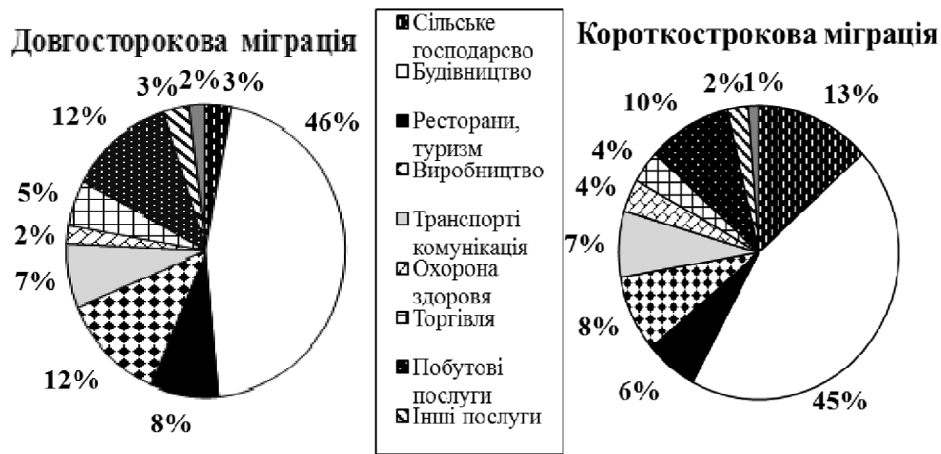

Рис. 1. Сфери працевлаштування українських трудових мігрантів

Таблиця 5. Кількість мігрантів за статтю, віковими групами та місцем проживання до виїзду за кордон, 2015–2017 рр.

Кількість трудових мігрантів, усього, тис. осіб	Усього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
		1303,3	385,8	917,5	663,5
У тому числі за віковими групами, % до підсумку					
15-24 роки	12,8	9,4	14,2	10,5	15,2
25-29 років	14,4	8,0	17,0	15,1	13,6
30-34 роки	14,1	9,5	16,0	15,6	12,6
35-39 років	12,0	11,0	12,4	14,0	9,9
40-49 років	26,3	31,7	24,0	26,0	26,6
50-59 років	18,2	26,7	14,7	17,1	19,3
60-70 років	2,2	3,7	1,7	1,7	2,8

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики [3].

Серед основних сфер працевлаштування українських трудових мігрантів (окрім "інтелектуальної" трудової міграції) є будівництво (чоловіки), праця в домашніх господарствах (жінки), а також сфера послуг (рис. 1).

У таблиці 5 наведено показники, які характеризують динаміку чисельності трудових мігрантів за віковою структурою за період 2015–2017 рр.

Аналіз кількості трудових мігрантів за досліджуванний період засвідчив (талб. 2), що загальний обсяг трудових мігрантів становить 1,3 млн осіб. Серед працюючих за кордоном кількісно переважають чоловіки — 917,5 тис. осіб, тоді як кількість жінок — 385,8 тис. осіб. Ми спостерігаємо зменшення частки трудових міграцій у віці 60–70 років — 2,2%. Поряд із цим найбільшу частку трудових міграцій від 40 до 49 років серед всіх категорій населення — 26,3%. Частка населення пенсійного

віку (50–59 років) становить 18,2% серед усіх категорій населення, що більше, ніж частка населення у середніх вікових групах.

За результатами дослідження територіальної структури міжнародних міграційних потоків можна спостерігати велику кількість мігрантів із західних областей (Закарпатська, Тернопільська, Львівська, Волинська, Чернівецька, Рівненська, Хмельницька області) за країнами перебування — 69,4%. Трудові мігранти з Сходу (до якої відносимо Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську, Харківську області) складають 6,8%, з Півночі (Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області та м. Київ) — 6%, з Центру (Вінницька та Полтавська області) — 9,2%, а з Півдня (Одеська, Миколаївська, Херсонська області) — 8,6% (рис. 2).

Отже, зовнішню трудову міграцію можна охарактеризувати так:

- трудова міграція за віковою структурою більш поширена серед чоловіків;
- спостерігається нерівномірність розвитку регіонів України, що дає значний впливає на міграційні процеси;
- серед категорій мігрантів переважають короткострокові трудові мігранти;
- найпопулярнішими країнами призначення для робочої сили є Польща, Італія, Чеська Республіка та Російська Федерація.

Отже, здійснивши аналіз міграційного руху населення України, можна зробити наступний висновок, що Україна і на далі продовжує втрачати населення в результаті виїзду за кордон. Це ґрунтується сукупністю факторів — несприятливих умов всередині країни, які спонукають населення мігрувати.

Потрібно зазначити, що виїжджають ті, які володіють як інтелектуальними ресурсами, так і фінансовими, отже, наша держава втрачає людський потенціал. Тільки за умов подолання несприятливих чинників та проведення міграційної політики в державі можливе подолання негативних наслідків міграційного руху населення України.

Трудова міграція є комплексною проблемою, яка потребує нагального вирішення за такими напрямками:

1. Інформаційний. У боротьбі з таким соціально-економічним явищем як трудова міграція інформаційний аспект є базовим. Так, відома теорія інфляційного очікування, згідно якої очікування про подорожчання цін зумовлюють їх зростання, стосується аспекту руху населення. За умов, коли усі прогнози щодо подальшого соціально-економічного розвитку України невтішні, зростає кількість вибулих за кордон, відповідно основний ресурс держави — трудовий — стає дефіцитним, ускладнюються процеси веден-

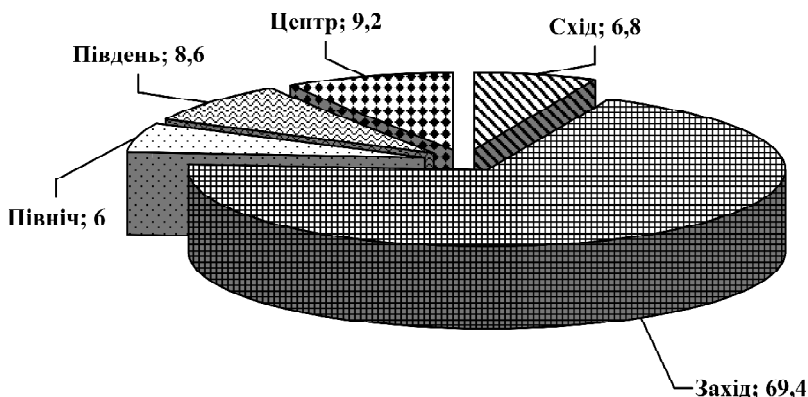

Рис. 2. Структура трудової мігрантів за територіальними зонами

ня господарської діяльності. Це у свою чергу запорука економічної кризи.

2. Тож, інформаційний фактор наскільки важливий, що за умов складних воєнно-політичних відносин та соціально-економічної кризи, це єдиний аспект, який може "затримати" громадян, які збираються виїжджати за кордон. Але для того, щоб інформація була об'єктивна треба звернути увагу і на такі аспекти вирішення проблеми трудової міграції.

3. Соціально-економічний. Соціальний напрям цієї проблеми лежить у площині економічного, де цілісність сім'ї, легальна праця та офіційне професійне зростання, а також можливість висловлюватись рідною мовою. Відповідно соціально-економічний стан потрібно покращувати не численними реформами у всіх сферах, які у кризовий час є складними для видаткової частини бюджету, а зростанням рівня життя населення на законодавчому рівні. Ключовим аспектом у вирішенні проблем трудової міграції має стати покращення умов ведення підприємницької діяльності, що можливо через формування сприятливих умов для інвестицій.

4. Правовий напрям повинен передбачати налагодження системи обліку тих, хто працює за кордоном офіційно та неофіційно. У цьому аспект потрібно приєднатися до міжнародних угод регулювання міграційних потоків та використовувати міжнародний досвід країн, які вдалося вирішити таку ситуацію. Тож вирішити проблему трудової міграції можливо через формування загального механізму соціально-економічного розвитку. Трудова міграція в Україні відображає загальні та типові для більшості держав головні причини, які пов'язані, насамперед, із високим рівнем безробіття, низьким рівнем заробітної плати, зникненням деяких галузей виробництва тощо.

Потрібно знайти комплекс заходів щодо регулювання трудової еміграції в Україні. Основні шляхи вирішення цих проблем з трудовою міграцією мають бути такими:

— створення місткого й привабливого внутрішнього ринку праці;

— приєднання України до багато сторонніх міжнародних договорів з питань праці та соціального захисту трудових мігрантів та їх реалізації;

— укладання міждержавних та міждержавних договорів працевлаштування мігрантів та забезпечення їх реалізації;

— приєднання до міжнародних угод, що регулюють проблеми зовнішньої та внутрішньої міграції.

Основними передумовами для зменшення міграційних процесів в Україні загалом є:

— стабілізація воєнного стану в країні;

— підвищення рівня праце забезпечення; підвищення рівня добробуту громадян;

— надання пільг для підприємців,

— для розвитку бізнесу;

— підвищення рівня інвестиційної привабливості України;

— покращити соціальне забезпечення населення.

Отже, проблема оптимізації використання трудового потенціалу має розв'язуватись з урахуванням регіональної специфіки. У західних регіонах України, які мають аграрно-промислову спеціалізацію, із низькою оплатою праці робітників, сезонним характером зайнятості і перспективним є розвиток транспортного обслуговування. У регіонах з багато галузевою структурою економіки, до яких належать передусім вугледобувні області, де ліквідуються неперспективні вугільні шахти, проблема має вирішуватись шляхом диверсифікації структури економіки, створення альтернативних місць праці. Південні райони України спостерігається регулярним сезонним зростанням попиту на працю, що пов'язано з сільгоспроботами під час збирання врожаю овочів та фруктів. Для цих районів актуально залучення з інших працездатно надлишкових районів сезонної робочої сили з числа незайнятих і безробітних.

Важливим напрямом міграційної політики має стати політика, щодо створення умов для зворотної міграції українських трудових мігрантів. Для вирішення проблем міграції потрібен комплексний підхід, за якого враховуються інформаційний, соціально-економічний та правовий напрями як єдиний механізм підвищення рівня національної економіки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проаналізувавши міжнародний міграційний рух населення України, можна зробити висновок, що Україна продовжує втрачати населення в результаті виїзду за кордон. Це пояснюється сукупністю факторів, зокрема, економічний фактор (інфляція), політична нестабільність, корумпованість усіх гілок влади, відсутність культури виконання законів. Держава втрачає людський потенціал. Тільки за умов подолання зазначених несприятливих чинників та проведення важеної міграційної політики в державі можливе подолання негативних наслідків міграційного руху населення України.

Проведений аналіз стану трудової міграції за 2017—2019 роки свідчить нам проте те, що міграція в країні збільшується. Це зумовлено такими чинниками:

— низький рівень заробітної плати;

— досить виковий рівень безробіття;

— недостатня кількість місць для працевлаштування;

— низький рівень умов життя;

Сьогодні Україна є країною-донором трудових мігрантів і в найближчій перспективі потік еміграції буде збільшуватись, що створює загрозу суттєвих втрат людського капіталу нації, знижує рівень міжнародної конкурентоспроможності країни.

Література:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні. Міжнародна організація праці, 2019. 100 с.

3. Зовнішня трудова міграція населення. Державна служба статистики України, Статистичний бюлетень. 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm

4. Надточий А.О. Причини зовнішньої трудової міграції та оцінка її наслідків для економіки України. Теорія та практика державного управління. Вип. 1, С. 106—113.

5. Україна — восьма у світі за кількістю вимушених переселенців. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/05/11/7108109/>

References:

1. The State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 13 Jan 2021).

2. International Labour Organization (2019), "Zvit schodo metodologii orhanizatsii provedennia ta rezul'tativ modul'noho vybirkovoho obstezhennia z pytan' трудової mihratsii v Ukraini" [Report on the methodology, organization and results of the modular sample survey on labor migration in Ukraine] 100 p. (Accessed 13 Jan 2021).

3. The State Statistics Service of Ukraine (2019), "External labor migration", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (Accessed 13 Jan 2021).

4. Nadtochij, A. O. (2015), "Causes of external labor migration and assessment of its consequences for the economy of Ukraine". Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, vol. 1, pp. 106—113.

5. Ukrainian truth (2016), "Ukraine is the eighth largest displaced person in the world", available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/05/11/7108109/> (Accessed 13 Jan 2021).

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021 р.